

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 8.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.8.60>

УДК 314.15:314.1(100)

О. О. Петрівський,

к. е. н., Київський Національний університет технологій та дизайну

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9466-9324>

МОДЕЛІ РЕАГУВАННЯ ДЕРЖАВ НА СКОРОЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ: ВІД ПРОНАТАЛІЗМУ ДО АДАПТАЦІЇ

О. Petrivskyi,

PhD in Economics, Kyiv National University of Technologies and Design

MODELS OF STATE RESPONSES TO POPULATION DECLINE: FROM PRONATALISM TO ADAPTATION

У статті досліджено трансформацію демографічної політики у відповідь на глобальне скорочення чисельності населення в постіндустріальних країнах. Виокремлено дві моделі реагування: пронаталізм, що передбачає стимулювання народжуваності через фінансові та інфраструктурні заходи, та адаптацію – стратегічну переорієнтацію соціальних інститутів відповідно до нових демографічних умов. Проаналізовано приклади Франції, Японії, Канади, Угорщини та інших країн. Показано обмежену результативність класичних пронаталістських заходів без інституційної трансформації. А також при адаптаційному підході, на якості людського капіталу, гнучкості трудового ринку, інклюзивності та технологічному розвитку. Висвітлено когортно-орієнтовану демографічну

парадигму Лутца. Для України обґрунтовано доцільність гібридної моделі, що поєднує селективний пронаталізм із довгостроковими адаптаційними реформами.

This article examines national responses to population decline in post-industrial countries, highlighting two main policy paradigms: pronatalism and adaptation. Pronatalist strategies aim to boost fertility through financial incentives, tax relief, childcare infrastructure, and symbolic campaigns promoting family values. Despite political appeal, evidence from countries like Hungary, Poland, South Korea, and Ukraine suggests that such measures have limited long-term impact. High childcare costs, unstable labor markets, delayed childbirth, and shifting cultural norms diminish the effectiveness of financial inducements alone. In contrast, the adaptive model focuses on transforming social and economic systems to fit the reality of sustained low fertility. Grounded in endogenous growth theory, this approach prioritizes human capital development, labor productivity, and institutional flexibility. Key elements include modernizing healthcare and pension systems, encouraging active ageing, promoting lifelong learning, and integrating older workers. Selective immigration, as practiced in Canada and Australia, also supports demographic resilience. The article draws on cohort-oriented theory by Wolfgang Lutz, which interprets fertility decline as a stable societal shift rather than a temporary anomaly. Comparative analysis of total fertility rates (TFRs) in countries with different policies shows that only those integrating family policy with social equity and institutional reform – such as France and Sweden – achieve relatively high TFRs (1.8-1.9). Meanwhile, South Korea, Japan, and Singapore exemplify the limits of financial pronatalism in contexts lacking structural support.

For Ukraine, a hybrid approach is proposed: combining localized pronatalist measures with adaptive reforms targeting care infrastructure, regional resilience, and economic sectors less dependent on demographic growth. This model offers a realistic trajectory under war conditions and institutional fragility.

The article concludes that effective demographic governance requires integrated strategies, not binary choices. A pragmatic synthesis of pronatalism and adaptation – tailored to national contexts – may offer the most sustainable response to long-term population decline.

Ключові слова Демографічна політика, пронаталізм, адаптація, фертильність, людський капітал.

Keywords: Demographic policy, pronatalism, adaptation, fertility, human capital.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У другій половині XX – на початку XXI століття світ увійшов у фазу глибокої демографічної трансформації, що характеризується стійким скороченням народжуваності, старінням населення та підвищенням демографічного навантаження на економіку. Особливо гостро ці процеси проявляються в постіндустріальних країнах, включно з Україною, де інституційна система не завжди встигає адаптуватися до нових демографічних реалій. Водночас питання ефективного державного реагування на депопуляційні виклики набуває не лише наукової, а й стратегічно-практичної ваги: від обраної моделі демографічної політики залежить довгострокова стійкість ринку праці, пенсійної системи, соціального забезпечення та темпів економічного зростання. У цьому контексті постає потреба в науковому аналізі існуючих підходів до демографічної політики та в обґрунтуванні адаптивних стратегій, релевантних національному контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання результативності пронаталістської політики розглядається у працях А. Gauthier, J. Luci-Greulich та О. Thévenon[1], які дослідили вплив фінансових та інституційних стимулів на динаміку фертильності в країнах ОЕСР. Значний внесок у розвиток адаптивної парадигми здійснив Ч. Джонс, обґрунтувавши в роботі “The End

of Economic Growth?”[2] важливість орієнтації на продуктивність і людський капітал в умовах демографічного спаду. D. Acemoglu і P. Restrepo у праці Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality [3] підкреслюють роль автоматизації як компенсаторного механізму за умов зменшення трудових ресурсів. Когортно-орієнтований підхід до розуміння довготривалих демографічних трендів сформульовано В. Лутцем у дослідженні The Future of Human Reproduction[4]. Емпіричну основу дослідження становлять також дані Eurostat, OECD, UN DESA, Population Division, KSH, WHO та національних статистичних агентств.

Попри наявність фундаментальних досліджень щодо окремих аспектів демографічної політики, залишається недостатньо вивченим питання комплексного порівняльного аналізу результативності різних моделей державного реагування на демографічне скорочення з урахуванням культурного, економічного та інституційного контексту. Зокрема, потребує подальшого осмислення ефективність пронаталістських стратегій у країнах з низьким рівнем інституційної довіри, нестабільною економікою або в умовах воєнного конфлікту. Означена стаття заповнює цю прогалину шляхом систематизації підходів до демографічної політики, критичного переосмислення пронаталізму, теоретичного узагальнення адаптивної моделі та обґрунтування перспектив її імплементації в українських умовах на основі гібридної парадигми реагування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне узагальнення та критичний аналіз основних моделей державної демографічної політики в умовах скорочення населення, зокрема пронаталізму та адаптації, а також обґрунтування доцільності формування гібридної моделі демографічного реагування для України, що поєднує селективні елементи стимулювання фертильності з довгостроковими адаптивними стратегіями, орієнтованими на розвиток людського капіталу, соціальної інфраструктури та економічної стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині ХХ століття більшість індустріалізованих держав вступили у фазу демографічного постпереходу, що характеризується зниженням рівня народжуваності нижче порогу простого відтворення та поступовим старінням населення. На початку 2020-х років цей тренд охопив майже всі країни Центральної, Східної та Південної Європи, Східної Азії, а також частково Латинської Америки. За даними Population Division Департаменту ООН з економічних та соціальних питань (UN DESA, 2022), станом на 2021 рік понад 60 країн світу демонстрували TFR нижче 1,6; серед них – Південна Корея (0,78), Італія (1,25), Іспанія (1,19), Україна (1,15), Китай (1,12), Японія (1,27), Угорщина (1,59) [5]. У 2023 році в Південній Кореї зафіксовано найнижчий у світі TFR – 0,72, що підтверджує тенденцію до стабілізації наднизької фертильності як « нової норми » в частині постіндустріальних країн. Глобальна демографічна структура характеризується також стрімким зростанням частки осіб віком 65+: якщо у 1990 році вона становила 6,1% населення світу, то у 2020 році – 9,3%, і за прогнозами досягне 16,0% у 2050 році [6]. У Європі частка літніх осіб вже перевищила 20%, зокрема, у Німеччині – 22,4%, в Італії – 23,5%, у Франції – 21,3% [7].

У центрі сучасних наукових дискусій із питань демографічної політики перебуває фундаментальне питання: чи здатні державні заходи суттєво та довготривало впливати на рівень народжуваності у розвинених країнах? У відповідь на демографічні виклики уряди багатьох держав імплементують різноманітні заходи пронаталістського характеру, однак їх ефективність залишається предметом ґрунтовного теоретико-емпіричного вивчення та предметом тривалих наукових дискусій.

В умовах сучасної демографічної трансформації, що проявляється у сталому зниженні чисельності населення в багатьох країнах світу, державна політика постає перед необхідністю формулювання стратегічних відповідей на виклики, які виникають на перетині демографічної, економічної та соціальної сфер. Реакція урядів на депопуляційні процеси концептуалізується

переважно у межах двох базових моделей: пронаталістської та адаптаційної. Перша орієнтована на відновлення позитивної демографічної динаміки шляхом стимулювання народжуваності, тоді як друга передбачає трансформацію інституційної архітектури суспільства, економіки та соціальної інфраструктури відповідно до нових демографічних параметрів.

Пронаталізм являє собою концептуально консервативний підхід, що орієнтується на збереження традиційної демографічної структури через підвищення народжуваності. Застосовувані інструменти охоплюють як фінансові стимули – грошові виплати при народженні дитини, податкові пільги, житлові програми для багатодітних сімей, – так і інфраструктурну підтримку: розвиток системи дошкільної освіти, надання батьківських відпусток, гнучкі умови праці для батьків тощо. У низці країн ці заходи супроводжуються ціннісно-мотиваційною легітимацією батьківства, зокрема через національні інформаційні кампанії, що популяризують образ багатодітної сім'ї як соціального ідеалу. ЗМІ, освіта, соціальна реклама й навіть серіали використовуються як інструменти м'якого впливу для нормалізації репродуктивного вибору. Така модель є привабливою для урядів, оскільки дозволяє демонструвати активну соціальну політику без радикального перегляду інституційної структури. Вона апелює до позитивного суспільного консенсусу щодо сім'ї, легше комунікується політично та має потенціал швидких символічних результатів. До того ж, пронаталізм часто сприймається як альтернатива складним структурним реформам і як спосіб мобілізації консервативного електорату в умовах демографічної нестабільності.

Пронаталізм має глибокі історичні витоки, що сягають періоду індустріалізації, коли високі темпи приросту населення розглядалися як стратегічний ресурс, що забезпечував економічну потужність та геополітичну конкурентоспроможність держави. Традиційна модель пронаталістської політики ґрунтувалася на трьох ключових складових: прямій фінансовій підтримці сімей (дотації, субсидії), розвитку соціальної інфраструктури

(система дошкільної освіти, охорона материнства та дитинства), а також інституціоналізованому утвердженні сімейних цінностей через державну ідеологію та засоби масової комунікації [8]. Утім, у XXI столітті зазнав трансформації сам контекст репродуктивної поведінки: зростання індивідуалізму, зростаюча цінність професійної самореалізації жінок, високі витрати на виховання дітей, нестабільність на ринку праці та труднощі з доступом до житла утворюють комплекс бар'єрів для реалізації фертильності. Емпіричні дані з Японії, Південної Кореї та країн Європейського Союзу свідчать, що класичні пронаталістські заходи, навіть за умов значного фінансового навантаження на державний бюджет (до 2% ВВП), мають обмежену результативність, не демонструючи стійкого довгострокового зростання. Показовим прикладом обмеженої ефективності пронаталістських заходів є досвід України періоду президентства Віктора Ющенка (2005–2010), коли було запроваджено масштабну програму державної фінансової підтримки при народженні дитини, зокрема суттєво підвищено розмір одноразової допомоги. Це стимулювало короткострокове зростання рівня народжуваності, особливо у другій половині 2000-х років, що дало змогу говорити про «посттрансформаційне відновлення фертильності». Однак уже на початку 2010-х цей ефект вичерпався: загальний коефіцієнт народжуваності стабілізувався, а згодом почав знижуватися. Причини полягають у відсутності комплексної інституційної підтримки батьківства, незмінності трудових практик і гендерних ролей, а також у тому, що грошові стимули, попри їхню важливість, не здатні компенсувати глибинні структурні бар'єри до тривалої репродуктивної активності.

Пронаталістські стратегії часто ігнорують глибинні соціокультурні чинники – зокрема, зростання індивідуалізму, зміну уявлень про самореалізацію, пріоритети кар'єри над створенням сім'ї, а також економічну нестабільність, яка знижує готовність молоді до довгострокових сімейних зобов'язань. У результаті виникає парадокс: попри зростання бюджетних

витрат на демографічну політику, її ефективність демонструє спадну віддачу, а реальний вплив на структуру населення залишається мінімальним.

Альтернативою до пронаталістського підходу виступає адаптаційна модель, яка не прагне повернення до колишніх демографічних параметрів, а натомість орієнтується на структурну трансформацію суспільства відповідно до нової реальності довготривалого скорочення чисельності населення. У центрі цієї парадигми перебуває не стільки кількісне відтворення населення, скільки підвищення якості людського капіталу, інституційної гнучкості, інноваційного потенціалу та соціальної стійкості. Концептуальні засади адаптаційної моделі ґрунтуються на положеннях теорії ендегенного зростання, викладених у праці Чарльза Джонса “The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population”[2], де обґрунтовується доцільність орієнтації економічного розвитку на продуктивність та людський потенціал в умовах депопуляції. У фокусі також перебуває підхід до якісного вдосконалення людського капіталу, диверсифікації пенсійного забезпечення та автоматизації праці, докладно проаналізований у праці Дарона Аджемоглу та Паскуаля Рестрепо “Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality” [3]. Ці дослідження пропонують бачення економіки, в якій чисельне зменшення населення не обов’язково означає занепад, а може супроводжуватися зростанням добробуту завдяки технологічній адаптації та перегляду пріоритетів соціальної політики. Одним із ключових векторів адаптації є реінжиніринг систем освіти і ринку праці. Політика lifelong learning, перепідготовка кадрів старшого віку, зниження вікової дискримінації, розвиток гібридних і дистанційних форм зайнятості, які дозволяють компенсувати скорочення молодих трудових ресурсів за рахунок залучення резервів з числа літніх працівників. У цьому контексті показовими є країни Північної Європи (Швеція, Данія), де фокус зроблено на гнучких трудових моделях, соціальній інклюзії та залученні до економіки жінок і людей 55+.

Другим важливим напрямом державної політики в умовах демографічного старіння є модернізація систем охорони здоров'я та пенсійного забезпечення. Йдеться насамперед про впровадження багаторівневих пенсійних механізмів, розвиток телемедицини, а також реалізацію програм активного довголіття, спрямованих на підтримання фізичної, соціальної та економічної активності осіб похилого віку. Так, у Німеччині послідовно інвестують у профілактику хронічних захворювань, розширення доглядових сервісів, а також стимулюють включення літніх людей у процеси навчання, праці та волонтерства, що відповідає принципам активного старіння[9].

Третій стратегічний інструмент адаптації до демографічного спаду пов'язаний з індустріальною та цифровою трансформацією, яка охоплює автоматизацію рутинних функцій, інтеграцію робототехнічних рішень і штучного інтелекту в ключові сфери життєдіяльності. Японія, яка перебуває в авангарді цього процесу, реалізує концепцію так званого «Суспільства 5.0» [10], що передбачає створення інклюзивної соціально-економічної моделі, здатної забезпечити повноцінну участь усіх громадян у суспільному житті, незалежно від віку. Врешті, адаптаційна стратегія нерідко включає селективну імміграційну політику. Канада, Австралія, Нова Зеландія створили ефективні моделі залучення висококваліфікованих мігрантів, поєднуючи балифіковані системи відбору з розвиненими інтеграційними програмами. У результаті, демографічні втрати нівелюються за рахунок зовнішнього приросту, з одночасним підвищенням інноваційного потенціалу економіки.

Проте ця модель теж не позбавлена викликів. Імміграційна політика часто стикається із внутрішнім політичним опором, а процес адаптації старших поколінь до цифрових реалій потребує тривалих інвестицій у освіту, підтримку ментального здоров'я й зміну культурних настанов. Крім того, структурна трансформація соціальних систем – дорогий і складний процес,

що вимагає узгодженості між секторами, довгострокового планування та високого рівня довіри до державних інституцій.

У межах адаптаційної моделі демографічного розвитку особливу увагу заслуговує підхід, який можна означити як когортно-орієнтовану демографічну парадигму, запропоновану австрійським демографом Вольфгангом Лутцем. У своїй праці *The Future of Human Reproduction*[4], дослідник відмовляється від натуралістичної ідеї повернення до «нормального» рівня народжуваності, натомість висуває концепт «нової норми низької фертильності», що передбачає системне переосмислення довгострокових демографічних трендів на основі когортного прогнозування та стратегій адаптивного планування. Згідно з цим підходом, зниження фертильності розглядається не як аномалія або симптом демографічної кризи, а як стабільна адаптація до умов постіндустріального способу життя – з його пріоритетом освіти, самореалізації, гендерної рівності й економічної нестабільності для молодих поколінь. Така інтерпретація відповідає логіці адаптаційної моделі, де центральною є не спроба штучного стимулювання народжуваності будь-якою ціною, а трансформація соціальних, економічних та інституційних механізмів відповідно до нової демографічної рівноваги. Це зумовлює переорієнтацію державної політики з пронаталістських заходів на підтримку міжпоколіннєвої солідарності, підвищення продуктивності людського капіталу, розвиток інноваційної економіки та гнучких форм зайнятості. Іншими словами, замість протидії демографічному спадові як загрозі, Лутц закликає до стратегічної адаптації, в якій ключову роль відіграє прогнозування поведінки конкретних когорт і налаштування інституцій на їх реальні потреби та ресурси.

У сучасному науковому дискурсі чітко виокремлюється концептуальна дихотомія між двома підходами до реагування на демографічний спад: пронаталістським реставраціонізмом та адаптаційним реалізмом. Перший наполягає на необхідності державної підтримки народжуваності як морального імперативу та інвестиції в майбутнє, другий – на переосмисленні

парадигми розвитку з акцентом на продуктивність, людський капітал, технологізації й міграційні компенсатори. Саме ця дискусія між прагненням відновити демографічне зростання та готовністю адаптуватися до нової реальності становить аналітичну вісь подальшого дослідження. У контексті зазначеної дихотомії між реставраціоністським та адаптаційним підходами надзвичайно важливою є емпірична верифікація ефективності різних моделей демографічної політики. Один із ключових індикаторів, що дозволяє порівнювати успішність національних стратегій у сфері фертильності, – це загальний коефіцієнт народжуваності (TFR). Наступний рисунок ілюструє рівні TFR у низці країн із різними типами політичного реагування на демографічний спад, що дає змогу візуалізувати межі ефективності навіть активної пронаталістської політики.

Рис.1. Загальний TFR у країнах з різними моделями політики

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5].

Представлений графік демонструє порівняльні рівні загального коефіцієнта фертильності (TFR) у вибраних країнах за останні роки. У якості орієнтиру позначено рівень простого відтворення поколінь – 2,1 дитини на одну жінку. Жодна з країн, наведених у графіку, не досягає цього порогового

значення, що підкреслює глобальну поширеність тенденції депопуляції навіть у державах з активною сімейною політикою.

Франція очолює перелік із найвищим TFR, що перевищує 1,9. Цей результат є прямим відображенням стабільної, універсальної та інституціоналізованої моделі пронаталізму, що поєднує фінансові, соціальні та культурні інструменти підтримки сімей.

Швеція, із TFR понад 1,8, також демонструє стійке демографічне відтворення, яке забезпечується через поєднання гендерно-чутливої політики, розвиненої доглядової інфраструктури та фіскальної підтримки. Її модель часто розглядається як зразок балансування між роботою та батьківством.

З початку 2010-х років Угорщина впроваджує масштабну пронаталістську політику, що включає пільгове житлове кредитування для молодих пар, довічне звільнення матерів ≥ 4 дітей від ПДФО та прямі «материнські бонуси». У результаті TFR зріс із 1,25 у 2010 році до 1,59 у 2022 році, однак темпи приросту поступово уповільнюються, що свідчить про обмежену ефективність політики в довгостроковій перспективі.

Польща має TFR на рівні приблизно 1,5, що свідчить про обмежений ефект програми «500+»[11]. Незважаючи на великі бюджетні витрати, відсутність комплексної доглядової інфраструктури та недостатня інтеграція гендерної рівності послаблюють вплив трансфертної політики.

Південна Корея, з показником менше 0,8, ілюструє приклад структурного провалу пронаталізму. Це найнижчий рівень серед представлених країн і свідчить про глибоку несумісність традиційної трудової культури, гендерної нерівності та матеріального тиску з намірами держави підвищити народжуваність через фінансові стимули.

Японія демонструє дещо вищий TFR ($\sim 1,3$), однак залишається нижче критичного рівня. Японський підхід радше відображає стратегію демографічної адаптації, ніж класичний пронаталізм, що також обмежує можливості для зростання TFR.

Канада вирізняється помірним рівнем TFR (1,4-1,5), що є результатом універсальних програм підтримки, які більше орієнтовані на якість життя родин, ніж на стимулювання народжуваності як такої. Відсутність пріоритетності фертильності як політичної цілі зумовлює стабільно низький приріст.

Німеччина утримується на рівні приблизно 1,35. Цей результат є показовим для країни з розвиненою соціальною державою, але з наявними культурними бар'єрами щодо раннього материнства та високим рівнем «відкладених» народжень.

Італія, із TFR близько 1,25, продовжує тенденцію глибокого демографічного спаду. Це є наслідком відсутності належної доглядової інфраструктури, фрагментарної сімейної політики та соціально-економічної нестабільності.

Сінгапур, із TFR на рівні близько 1,1 або нижче, є ілюстрацією меж фінансових інтервенцій у країні з високим рівнем життя, але з жорсткою трудовою культурою та культурними установками, що суперечать багатодітності.

Україна фіксує TFR на рівні близько 1,7, що можна вважати порівняно високим з огляду на економічну нестабільність і війну. Такий рівень пояснюється як структурною інерцією демографічної поведінки, так і впливом «відкладених народжень» перед початком повномасштабного вторгнення.

Графік підтверджує тезу про те, що ефективність пронаталістських стратегій залежить не лише від обсягу фінансування, а насамперед – від ступеня їхньої інтеграції в інституційний, гендерний і культурний контекст. Країни з фокусом на універсальність, рівність і баланс роботи й сім'ї (Франція, Швеція) демонструють найвищі значення TFR. Натомість приклади країн з фрагментарною політикою або надмірною орієнтацією на фінансові стимули (Південна Корея, Італія, Сінгапур) підтверджують обмеженість таких підходів у досягненні стійкої демографічної динаміки.

Аналіз досліджень Європейського демографічного центру, OECD та UNFPA дає змогу виокремити такі основні структурні чинники зниження фертильності:

1. Підвищення рівня освіти та економічної автономії жінок. Рівень зайнятості жінок у країнах OECD досягнув 67% у 2022 році, при цьому серед жінок з вищою освітою – 82%[12]. Економічна самодостатність знижує залежність від шлюбу й зменшує бажання мати велику кількість дітей. Більше того, участь у ринку праці без достатньої підтримки сімей (наприклад, доступних дитсадків) часто зумовлює відкладання або відмову від батьківства.

2. Зростання вартості виховання дитини. Згідно з дослідженнями, вартість виховання однієї дитини до 18 років у Німеччині становить близько €148 тис.[13], у Франції – €165 тис. [14], у США – в діапазоні 280-312 тис. доларів США[15]. Для багатьох родин це створює фінансовий бар'єр. Навіть в умовах соціальної підтримки, середні витрати домогосподарств на дітей зростають швидше, ніж середній дохід.

3. Поширення нестабільних форм зайнятості та життєвої невизначеності. Ринок праці у більшості постіндустріальних країн характеризується фрагментацією: зростає частка тимчасових контрактів, самозайнятих, нестабільного доходу. Це знижує готовність молодих дорослих до репродуктивного вибору. Також значення має нестабільність житлової ситуації (нестача доступного житла в мегаполісах, зростання орендних цін, урбанізація).

4. Культурна індивідуалізація та зміна ціннісних орієнтацій. Згідно з дослідженнями World Values Survey[16], з 1980-х років спостерігається зростання секулярних, індивідуалістичних та постматеріалістичних установок, що знижує значущість традиційної родини як соціального імперативу. Рівень схвалення childfree-життєвих стратегій, зокрема серед покоління Z, досягає 25-35% у великих містах Західної Європи [17].

5. Відкладена фертильність. У більшості країн середній вік жінки при народженні першої дитини зріс до 29-31 року[18]. У Південній Кореї він становить 32,6, в Італії – 31,5 [19]. Біологічні обмеження, пов'язані з віком, зумовлюють скорочення загальної кількості дітей, що може не компенсуватися навіть при державній підтримці.

У сукупності зазначені чинники формують нову демографічну реальність, у межах якої зниження народжуваності набуває стійкого системного характеру, незалежного від короткотермінових політичних чи економічних змін. Таким чином, хоча емпіричні дані підтверджують певну результативність комплексної пронаталістської політики в окремих контекстах, самі по собі такі заходи не гарантують сталого демографічного відновлення. Жодна з моделей – ані пронаталізм, ані адаптація – не може вважатися повністю самодостатньою у відповідь на виклики тривалого скорочення населення. Пронаталістські інструменти потребують вбудованості в ширшу інституційну рамку: без глибокої трансформації ринку праці, освітніх механізмів і соціального захисту вони залишаються обмежено ефективними. Особливо це стосується підтримки молодих сімей, забезпечення гендерної рівності у сфері зайнятості та створення умов для репродуктивного вибору. З іншого боку, адаптивний підхід, орієнтований на підвищення економічної стійкості та соціальної згуртованості, також не може реалізовуватись ізольовано – без реформ у пенсійній системі, міграційній політиці, моделі управління та людському капіталі. Найбільш стійкими до демографічного спаду виявляються саме ті країни, які комбінують обидва вектори, адаптуючи їх до національного контексту та впроваджуючи інституційну інновацію.

Масштабна демографічна трансформація, яку переживає Україна, зумовлює необхідність критичної оцінки міжнародних моделей демографічної політики з огляду на їхню релевантність до українських реалій. Пряме копіювання успішних практик інших країн видається концептуально хибним через специфіку воєнного контексту, інституційну

вразливість та низький рівень суспільної довіри. За цих умов найбільш реалістичною траєкторією є формування гібридної моделі демографічної адаптації, яка поєднує обмежені пронаталістські інструменти з довгостроковою орієнтацією на якість людського капіталу, соціальну інфраструктуру та регіональну стійкість. Основні принципи такої моделі:

- Адаптивність – фокус на якості життя й ефективності людських ресурсів за умов скорочення населення;
- Локалізований пронаталізм – підтримка народжуваності на рівні громад із наявним демографічним потенціалом;
- Модернізація доглядової інфраструктури – розвиток сервісів догляду за літніми людьми, особами з інвалідністю, дітьми та внутрішньо переміщеними особами;
- Економічна переорієнтація – стимулювання секторів із високою доданою вартістю, що не залежать від кількісного зростання населення;
- Інтегрованість політики – включення демографічного виміру в стратегії регіонального розвитку, охорони здоров'я та освіти.

У такий спосіб Україна має шанс виробити власну адаптивну відповідь на виклики депопуляції, спираючись не на відтворення чужих моделей, а на стратегічне осмислення власних ресурсів, обмежень і цілей.

Висновки. У статті доведено, що тривале скорочення чисельності населення в постіндустріальних країнах, зокрема й в Україні, вимагає переосмислення традиційних моделей демографічної політики. Пронаталізм, хоча й залишається поширеним інструментом державного впливу, демонструє обмежену ефективність у сучасному соціоекономічному та культурному контексті. Навіть масштабні фінансові стимули не гарантують довгострокового зростання народжуваності без супровідної трансформації трудового ринку, доглядової інфраструктури, системи освіти та механізмів гендерної рівності. Адаптаційна модель, навпаки, не ставить за мету повернення до колишніх демографічних параметрів, а орієнтується на підвищення якості людського капіталу, продуктивності праці, соціальної

інклюзії та технологічної модернізації. Її перевага полягає у стратегічному підході до викликів старіння населення та зменшення трудових ресурсів, а також у відкритості до інноваційних форматів зайнятості, міграційної політики й реформування систем соціального захисту.

Проаналізовані міжнародні кейси (Франція, Південна Корея, Японія, Угорщина, Швеція, Польща тощо) засвідчують, що найкращі результати демонструють ті країни, які поєднують обидва підходи – пронаталістський і адаптивний – на основі інституційної інтеграції та стратегічної гнучкості. У цьому контексті запропонована автором гібридна модель для України враховує як зовнішні обмеження (війна, економічна нестабільність, інституційна вразливість), так і внутрішній потенціал (людський капітал, регіональна диференціація, досвід попередніх політик).

Таким чином, сталу відповідь на демографічні виклики може забезпечити лише системна політика, що інтегрує обмежені пронаталістські заходи в ширший адаптаційний проєкт, орієнтований на міжпоколіннєву солідарність, економічну ефективність та соціальну згуртованість.

Література

1. J. Luci-Greulich, A., & Thévenon, O. (2013). “The impact of family policies on fertility trends in developed countries”. *European Journal of Population / Revue européenne de Démographie*, 29(4), 387-416. DOI: 10.1007/s10680-013-9295-4
2. Jones, C. I. (2020). “The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population”. *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring 2020, 1–61. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/06/Jones_ConferenceDraft.pdf
3. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). “Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality”. *Econometrica*, 87(5), 1393-1436. DOI: 10.3982/ECTA17455

4. Lutz, W., Butz, W. P., & Samir, K. C. (Eds.). (2019). “The Future of Human Reproduction: Facts, Ethics, and Responsibilities”. *Oxford University Press*. ISBN: 9780198829874

5. United Nations. Data portal. Population Division. Total Fertility Rate. URL:
<https://population.un.org/dataportal/data/indicators/19/locations/156,250,276,348,380,616,702,724,804,840,392,410/start/2020/end/2021/table/pivotbylocation?df=7eaa41029-a917-4e4b-a7dd-3a561c2d9269>

6. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. “World Population Prospects 2022. Summary of Results”. URL:
https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf

7. Eurostat. Population on 1 January by age and sex. Last update: 24/05/2025 URL:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjan/default/table

8. Lesthaeghe, R. (2010). “The unfolding story of the Second Demographic Transition”. *Population and Development Review*, 36(2), 211-251. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x

9. European Parliament. “Ageing policies – access to services in different Member States Annex III - Country Study on Germany”. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. Directorate-General for Internal Policies. Authors: Christiane PONZ, Ronald SCHOENMAECKERS. PE 662.940 - October 2021. URL: Ageing policies – access to services in different Member States. Country study on Germany (Annex III)

10. Cabinet Office. Science and Technology Policy. Council for Science, Technology and Innovation. Society 5.0. URL:
https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html

11. Ministry of Family, Labour and Social Policy Republic of Poland. "Family 500+" programme. URL: <https://www.gov.pl/web/family/family-500-programme>
12. OECD Indicators. Education at a Glance 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2022_3197152b-en.html
13. Deutschland.de. "How much it costs to have a child". URL: <https://www.deutschland.de/en/topic/life/how-much-it-costs-to-have-a-child-in-germany>
14. OESD. "The cost of raising children across evolving family structures - New estimates and policy challenges". June 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/the-cost-of-raising-children-across-evolving-family-structures_ab70a433/6550982c-en.pdf
15. TRUSTEDCARE. "Average cost to raise a child". April 8, 2024. URL: <https://trustedcare.com/costs/cost-to-raise-a-child>
16. Li, L. M. W. & M. H. Bond (2010). "Analyzing National Change in Citizen Secularism Across Four Time Periods in the World Values Survey." World Values Research 3(2):19-32. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSPublicationsBooks.jsp?PUB=77&PUB=77>
17. UNHerd. Freya India. "Why doesn't Gen Z want children?". July 29, 2023. URL: <https://unherd.com/newsroom/why-doesnt-gen-z-want-children/>
18. OECD. Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators. Fertility. 20 June 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en/full-report/fertility_748a5055.html
19. Yoonyoung Yang, Hyungjeong Hwang, Jon Pareliussen "Korea's unborn future: Lessons from OECD experience". OECD Economics Department Working Papers No. 1824. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/10/korea-s-unborn-future_5fef94e8/75aa749c-en.pdf

References

1. J. Luci-Greulich, A. and Thévenon, O. (2013), “The impact of family policies on fertility trends in developed countries”, *European Journal of Population / Revue européenne de Démographie*, vol. 29(4), pp. 387-416. DOI: 10.1007/s10680-013-9295-4
2. Jones, C.I. (2020), “The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population”, *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring, vol. 1-61, available at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/06/Jones_ConferenceDraft.pdf (Accessed 15 July 2025).
3. Acemoglu, D. and Restrepo, P. (2019), “Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality”, *Econometrica*, vol. 87(5), pp. 1393-1436. DOI: 10.3982/ECTA17455
4. Lutz, W. Butz, W.P. and Samir, K.C. (2019), *The Future of Human Reproduction: Facts, Ethics, and Responsibilities*, Oxford University Press, , Oxford, UK.
5. United Nations. Data portal. Population Division. (2020), “Total Fertility Rate”, available at: <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/19/locations/156,250,276,348,380,616,702,724,804,840,392,410/start/2020/end/2021/table/pivotbylocation?df=7ea41029-a917-4e4b-a7dd-3a561c2d9269> (Accessed 15 July 2025).
6. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. (2022), “World Population Prospects 2022. Summary of Results”, available at: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf (Accessed 15 July 2025).
7. Eurostat. (2025), “Population on 1 January by age and sex. Last update: 24/05/2025”, available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjan/default/table (Accessed 15 July 2025).

8. Lesthaeghe, R. (2010), “The unfolding story of the Second Demographic Transition”, *Population and Development Review*, vol. 36(2), pp, 211-251. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x

9. European Parliament. (2021), “Ageing policies – access to services in different Member States Annex III - Country Study on Germany”, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. Directorate-General for Internal Policies, available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662940/IPOL_STU\(2021\)662940_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662940/IPOL_STU(2021)662940_EN.pdf) (Accessed 15 July 2025).

10. Cabinet Office. (2015), “Science and Technology Policy. Council for Science, Technology and Innovation. Society 5.0”, available at: https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html (Accessed 15 July 2025).

11. Ministry of Family, (2017), “Labour and Social Policy Republic of Poland. "Family 500+" programme”, available at: <https://www.gov.pl/web/family/family-500-programme> (Accessed 15 July 2025).

12. OECD Indicators. (2022), “Education at a Glance”, available at: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2022_3197152b-en.html (Accessed 15 July 2025).

13. Deutschland.de. (2019), “How much it costs to have a child”, available at: <https://www.deutschland.de/en/topic/life/how-much-it-costs-to-have-a-child-in-germany> (Accessed 15 July 2025).

14. OESD. (2025), “The cost of raising children across evolving family structures - New estimates and policy challenges”, available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/the-cost-of-raising-children-across-evolving-family-structures_ab70a433/6550982c-en.pdf (Accessed 15 July 2025).

15. TRUSTEDCARE. (2024), “Average cost to raise a child”, available at: <https://trustedcare.com/costs/cost-to-raise-a-child> (Accessed 15 July 2025).

16. Li, L.M.W. and Bond, M.H. (2010), "Analyzing National Change in Citizen Secularism Across Four Time Periods in the World Values Survey", World Values Research, vol. 3(2), pp. 19-32, available at: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSPublicationsBooks.jsp?PUB=77&PUB=77> (Accessed 15 July 2025).
17. UNHerd. Freya India. (2023), "Why doesn't Gen Z want children?", available at: <https://unherd.com/newsroom/why-doesnt-gen-z-want-children/> (Accessed 15 July 2025).
18. OECD (2024), "Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators. Fertility", available at: https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en/full-report/fertility_748a5055.html (Accessed 15 July 2025).
19. Yoonyoung, Yang, Hyungjeong, Hwang and Jon, Pareliussen (2024), "Korea's unborn future: Lessons from OECD experience", OECD Economics Department Working Papers No. 1824, available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/10/korea-s-unborn-future_5fef94e8/75aa749c-en.pdf (Accessed 15 July 2025).

Стаття надійшла до редакції 25.07.2025 р.